

УДК 316.324.7

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІД ТЕОРІЙ ДО ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Іван Олефір

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
кафедра суспільно-політичних наук,
глобалістики та соціальних комунікацій
вул. Львівська, 23, 03115, м. Київ, Україна*

У статті розглядається розвиток інформаційного суспільства в умовах глобалізації. Зокрема, здійснено розгляд перших теорій, які характеризували зародження інформаційного суспільства та його становлення в сучасних умовах. Указано, що в умовах глобалізації інформація та знання стануть найважливішими засобами, за допомогою яких здійснюватиметься комунікація в сучасному суспільстві. Водночас через поширення процесів глобалізації зароджується глобальне інформаційне суспільство, яке характеризується інтеграцією інформаційних систем в єдину світову економіку.

Ключові слова: інформаційне суспільство, глобальне інформаційне суспільство, глобалізація, інформаційно-телекомунікаційні технології, інформатизація.

Нинішнє століття – це століття глобального інформаційного суспільства. Воно характеризується подіями, які викликані інформаційно-телекомунікаційною революцією, запровадженням інформаційних технологій в усі сфери суспільного життя, розвитком глобальної інформаційної економіки, запровадженням електронного управління в державний і приватний сектори, формуванням глобального мережевого суспільства.

Але перш ніж розвинути до глобального, інформаційне суспільство пройшло свій шлях розвитку від зародження теорій щодо його формування до розробок та впровадження інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери суспільного життя провідних держав світу.

Першими авторами, які почали досліджувати процеси формування інформаційного суспільства були Д. Белл, П. Дракер, Й. Масуда, М. Кастельс, А. Тоффлер та інші. Серед вітчизняних учених питанням формування інформаційного суспільства приділяли увагу такі дослідники, як-от: Р. Войтович, К. Гуцал, Є. Максименко, А. Прокопенко тощо.

Метою статті є дослідження трансформації інформаційного суспільства від теорій, які прогнозували його становлення у другій половині ХХ ст., до розвитку інформаційного суспільства в умовах глобалізації, яка набула найвищого свого розвитку у ХХІ ст.

Наразі становлення інформаційного суспільства відбувається в умовах глобалізації, яка розуміється як невідворотний і незворотний процес, що об'єднує людство в усьому світі. Важливою складовою глобалізації виступають інформаційні технології та Інтернет, які формують інформаційний простір і є фундаментом процесів глобалізації. Але перш ніж розглядати вплив інформаційних технологій на сучасні світові процеси, доцільно звернутися до історії виникнення самого поняття «інформаційне суспільство» та дослідити умови, які призвели до його розвитку.

Концепція інформаційного суспільства вперше була досить чітко сформульована в кінці 60-х років ХХ ст. у Японії. Винайдення терміну «інформаційне суспільство» належить професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяши. Але оскільки японський

варіант розвитку інформаційного суспільства розроблявся, насамперед, для вирішення задач економічного розвитку Японії, це обумовило його обмежені можливості та характер застосування. У 70-ті роки з'являється термін постіндустріальне суспільство. У 1969 році французький соціолог А. Турен у роботі «Постіндустріальне суспільство» [1] розкриває його основні характеристики у зв'язку з кризою індустріалізму, яка нависла на той час над світом. Він, зокрема, зазначив, що індустріальне суспільство знаходиться у стані кризи, яка завдає шкоди не лише інститутам суспільства, але й людській мотивації та соціологічній організації. Тому, на думку А. Турена, найбільш важливим мотивом у формуванні поняття «інформаційне суспільство» є зосередження уваги на нових економічних відносинах. Він робить наголос на вдосконаленні інвестиційної та управлінської політики у сфері телекомунікаційної революції.

Новий етап у розвитку концепції постіндустріалізму пов'язаний із виходом книги Д. Белла «Настання постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозу» [2].

У книзі Д. Белл розділив історію людського суспільства на три стадії – аграрну, індустріальну та постіндустріальну. Він намагався зобразити постіндустріальне суспільство на основі характеристик індустріального суспільства. Індустріальне суспільство він характеризує як суспільство, в основі якого лежить виробництво речей і машин для виробництва речей. Основними характеристиками постіндустріального суспільства Д. Белл визначає такі:

– перехід від виробництва речей до виробництва послуг, причому послуг, які пов'язані, насамперед, із медициною, освітою, дослідженнями та управлінням. В цьому разі постіндустріальне суспільство пов'язане зі збільшенням представників інтелігенції та професіоналів;

– якщо в індустріальному суспільстві провідне місце займало виробництво машин та організація людей для виробництва речей, то у постіндустріальному суспільстві основне місце займає знання, причому знання теоретичне. Хоча знання необхідні для функціонування будь-якого суспільства, але в постіндустріальному суспільстві важливим є характер знань. Найважливішою ваги для організації знань і напряду змін набуває центральна роль теоретичного знання, яке може використовуватися для інтерпретації різних сфер досвіду. Оскільки будь-яке сучасне суспільство живе за рахунок інновацій та соціального контролю за змінами, воно намагається передбачити майбутнє і відповідно до цього здійснити планування. Саме зміни у розумінні суті інновацій роблять теоретичне знання вирішальним;

– орієнтованість на майбутнє – це ще одна риса постіндустріального суспільства, оскільки воно передбачає контроль за технологіями, оцінками технологій, розробленням моделей технологічного прогнозу.

Д. Белл вважав, що суттєвою ознакою постіндустріального суспільства є нова інтелектуальна технологія, яка використовуватиметься в прийнятті управлінських рішень. Він зазначав, що нова інтелектуальна технологія у ХХІ ст. буде відігравати таку ж важливу роль у людському суспільстві, яку колись відігравали машинні технології у минулі століття. Інструментом, який використовуватиме рішення у цій інтелектуальній технології, буде комп'ютер.

Д. Белл одним із перших спробував виокремити характерні ознаки нового суспільства. Він визначив його точність через зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, тим самим виокремлюючи ті ознаки, які характерні новому суспільству. Концепція Д. Белла полягає в тому, що у ХХІ ст., на його думку, вирішальне значення для економіки і соціального життя, для способів виробництва знань, а також для характеру трудової діяльності людини буде мати становлення нового соціального укладу, заснованого на телекомуніка-

ційних технологіях. Він виділяє три аспекти постіндустріального суспільства, які характерні для розуміння телекомунікаційної революції [3, с. 22]:

- перехід від індустріального до сервісного суспільства;
- вирішальне значення має кодифіковане теоретичне знання для здійснення технологічних інновацій;
- перетворення нової «інтелектуальної технології» у ключовий інструмент системного аналізу і теорії прийняття рішень.

У 1980 році вийшла книга Д. Белла «Соціальні рамки інформаційного суспільства» [4]. Тут він увів порівняно нове на той час поняття «інформаційне суспільство», через що в його ідеях відбувається конвергенція постіндустріалізму та інформаційного суспільства.

На думку Д. Белла, інформаційне суспільство – це нова назва постіндустріального суспільства, яка підкреслює основу визначення його головної структури – інформації. У цьому разі, як і в книзі «Настання постіндустріального суспільства», інформація пов'язана, насамперед, із науковим теоретичним знанням. Інформаційне суспільство відповідно до Д. Белла володіє усіма основними характеристиками постіндустріального суспільства (економіка послуг, центральна роль теоретичного знання, орієнтованість на майбутнє, розвиток нових інтелектуальних технологій – І.О.). Також у книзі Д. Белл зазначив, що революція в організації та обробці інформації і знань, у якій центральну роль відіграють кібертехнології, розгортається як ключовий фактор становлення постіндустріального суспільства. Саме тому таке суспільство слід називати «інформаційним». Він передбачав, що в майбутньому відбудеться переорієнтація суспільств від посиленого виробництва предметів споживання на інші блага: розвиток мереж і послуг побутового та культурного значення; велику кількість інформації; високу поінформованість людини про людину та про суспільство. Технологія виробництва поступово буде знижувати його матеріалоемність, підвищить енергоефективність, засоби масової телекомунікації знизять навантаження на транспорт, оскільки призведуть до скорочення зайвих поїздок та перевезень. Сучасний рівень розвитку інформаційного суспільства засвідчує реальність прогнозів автора. Д. Белл зазначав, що у зв'язку з різким збільшенням числа комп'ютерів та зменшенням вартості комп'ютерних операцій поєднання різних засобів і шляхів передачі інформації в суспільстві набуває першочергового значення.

Японський учений Й. Масуда висунув такі принципи формування інформаційного суспільства, які представлені в книзі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [5]:

- основою нового суспільства будуть комп'ютерні технології, які частково заміщуюватимуть або посилюватимуть розумову діяльність людини;
- інформаційна революція швидко перетворюватиметься на нову виробничу потужність та зробить масовим виробництво інформації, технологій і знань;
- зростуть можливості вирішення проблем і розвитку співробітництва;
- провідною галуззю економіки буде інтелектуальне виробництво, де результати виробництва будуть акумулюватися;
- основною метою у новому суспільстві буде реалізація «цінності часу».

Звіти, у яких характеризувалося інформаційне суспільство, свого часу були представлені японському уряду рядом організацій. У цих звітах давалося визначення інформаційного суспільства як суспільства, в якому процес комп'ютеризації надасть людям доступ до надійних джерел інформації, забезпечить високий рівень автоматизації виробництва, звільнить людей від рутинної роботи. Продукт виробництва міститиме більше інформації, тобто в ньому збільшиться частка інновацій, дизайну і маркетингу. Через такі зміни

рушійною силою освіти і розвитку суспільства буде виробництво інформаційного та нематеріального продукту [5, с. 29]. Й. Масуда вважав, що інформаційне суспільство буде безкласовим та безконфліктним. Це буде суспільство злагоди, в якому діятиме невеликий за розмірами уряд та державний апарат. На відміну від індустріального суспільства, де характерною рисою виступає споживання товарів, основною цінністю в інформаційному суспільстві буде час. Такий варіант концепції інформаційного суспільства розроблявся для вирішення економічних завдань, які стояли перед японським урядом [6, с. 40].

Відповідно до Й. Масуди інформаційне суспільство повинно дати нове розуміння поняттю свободи та рівності, які проявляються у свободі прийняття рішень та рівності можливостей. Ця свобода буде дійсно переплітатися з розумінням того, як краще використовувати час для досягнення мети. Тому ці методи здійснюють свій прояв у свободі управління масами. Саме управління часом повинно стати головним правом людини у виборі інформаційного суспільства [5, с. 46].

Із розвитком та вдосконаленням інформаційних технологій у наукових колах не припинялася дискусія про функції та роль інформації у житті суспільства та тенденції формування глобального інформаційного суспільства. Одним із найвизначніших представників цього періоду був О. Тоффлер. Він вивів власну схему історичного розвитку суспільства, де у книзі «Третя хвиля» [7, с. 69] поділив історію цивілізації на три хвилі: першу – аграрну (до XVIII ст.), другу – індустріальну (до 50 років XX ст.), і третю – постіндустріальну (починаючи з 50-х років). Якщо за першої хвилі у суспільстві перевага надавалася сільському господарству, то друга хвиля, яка прийшла їй на заміну, була викликана індустріальною революцією. Остання ж хвиля утворилася у результаті інформаційної революції. Так, О. Тоффлер зазначає, що індустріальні зв'язки повністю будуть замінені інформаційними зв'язками. О. Тоффлер визначає це суспільство як інформаційне, оскільки об'єм і рух інформації в ньому суттєво будуть зростати. Фактор знань в інформаційному суспільстві буде відігравати визначальну роль.

За О. Тоффлером, будь-яке суспільство – це система, яка спирається на три основи: силу, що лежить в основі розвитку доіндустріальної епохи; гроші, що лежать в основі розвитку індустріальної епохи; інформацію, оскільки інформація та знання лежать в основі сучасного суспільства.

О. Тоффлер передбачає такі риси нової інформаційної ери, як деконцентрація виробництва і населення, різкий приріст інформаційного обміну, зближення виробництва і споживання, реконструкція економіки, вивезення небезпечних виробництв за межі землі, індивідуалізація особистості зі збереженням солідарних відносин між людьми, яким в інформаційному суспільстві «нічого ділили», космополітизація суспільства тощо.

Початок 90-х років виражається новим етапом у розвитку ідей інформаційного суспільства, а саме: зародженням та розвитком досліджень стосовно глобального інформаційного суспільства. Насамперед, ці дослідження пов'язуються з результатами робіт Мануеля Кастельса. Його праця «Інформаційна ера: економіка, суспільство та культура» [8, с. 42–43] була опублікована у 1996–1998 роках та присвячена аналізу сучасних тенденцій, які призводять до формування основ суспільств, що називається «мережевим». За основу дослідження М. Кастельс бере глобальну економіку та міжнародні фінансові ринки як основні ознаки нового світоустрою. Спираючись на те, що інформація сама по собі є тим ресурсом, який легше за інших проходить через усілякі перешкоди та кордони, Кастельс розглядає інформаційну еру як епоху глобалізації. Він розподіляє концепцію «інформаційного суспільства» та концепцію «інформаційного суспільства». Пояснення, яке він надає цьому поділу, говорить про те, що «інформаційне суспільство» підкреслює роль

інформації в суспільстві, але інформація, на його думку, застосовується як передача знань, що мала важливе значення в усіх суспільствах, включаючи середньовічну Європу. Термін «інформаціональне» вказує на форму соціальної організації, у якій, завдячуючи новим технологічним умовам, що виникли в цей історичний період, генерування, опрацювання та передача інформації стали фундаментальними джерелами виробництва і влади. Запровадивши поняття «інформаціональне суспільство», М. Кастельс пояснює це, проводячи відповідне розмежування понять «промислове суспільство» та «індустріальне суспільство». Він вважає, що індустріальне суспільство – не лише суспільство, де є індустрія, але і суспільство, де соціальні і технологічні форми соціальної організації пронизують усі сфери діяльності – від економіки до повсякденного життя. Отже, М. Кастельс ще раз підтверджує результативність побудови концепції інформаційного (інформаціонального) суспільства на базі теорії постіндустріалізму. Якщо Д. Белл, характеризуючи постіндустріальне суспільство відмічав, що основним виробничим ресурсом є інформація, то М. Кастельс вважає, що інформація – це сировина, а технологію в рамках цієї парадигми вважає, насамперед, необхідною для впливу на інформацію, адже не лише інформація впливає на технологію. Надалі через цю теорію почали більше приділяти уваги виробничому та невиробничому аспектам праці, місці інформації у сучасному виробничому процесі, визначенні ринкової вартості тієї чи іншої інформації. Водночас розмежовувалися такі поняття, як інформація і знання, інформація і комунікація, а також розглядалася така глобальна тенденція сучасного життя, як віртуалізація [9].

Як видно з вищенаведеного аналізу, використання інформаційних технологій є важливою складовою глобалізації. Світовий інформаційний простір формується за допомогою Інтернету та інформаційних технологій. Ці засоби складають техніко-соціальну основу глобалізації. Процес глобалізації розширюється за рахунок інформаційних технологій та їх впливу на різні сфери суспільства. У такий спосіб процес глобалізації призводить до формування нового стилю життя суспільства [10, с. 55].

Українська дослідниця К. Гуцал вважає, що за умов глобалізації провідні країни світу намагаються забезпечити собі найвищі місця в інформаційному суспільстві. Вона говорить про те, що інформаційна сфера формується внаслідок глобальної революції, яка породжена бурхливим розвитком інформаційних і комунікаційних технологій. У глобальному суспільстві обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних меж [11].

Дослідник В. Іжболдін у праці «Генезис концепції інформаційного суспільства» підкреслює, що інформатизація, впливаючи на світові події, стала основним фактором сучасної світової історії та одним із головних факторів глобалізації. Пріоритетного значення в сучасних умовах набуває порівняно з матеріальними ресурсами нематеріальний ресурс – знання [12].

Український учений Р. Войтович виокремлює такі фактори становлення інформаційного суспільства [13]:

- наявність глобальних засобів комунікацій (Інтернету, мобільного зв'язку), які стирають міждержавні кодони;
- утворення глобальної економіки з існуванням транснаціональних корпорацій (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку). Ці організації підміняють собою національні механізми регулювання економічного розвитку і змінюють їх на транснаціональні;
- існування глобальної політики з лідируючими позиціями розвинених західних держав, лідером серед яких є США. Утворивши міжнародні організації (НАТО, «велика

сімка») провідні країни світу реалізують політичні інтереси транснаціональних структур, а не національних держав;

– утворення глобальної культури, яка об'єднує майже все населення планети, що виступає споживачами однакової кінопродукції, музичних творів, художньої літератури;

– у результаті міжнародного наукового обміну та розвитку світової академічної інфраструктури за допомогою електронних наукових журналів, міжнародних наукових соціальних мереж та інших ресурсів відбувається формування глобальної науки;

– англійська мова набуває глобального рівня, витісняючи національні мови;

– стиль життя набуває глобального характеру, тобто споживання продукції, носіння однакового одягу, перегляд однакових фільмів та читання однакових книжок формують тожаний світогляд на побут, що загрожує національній своєрідності та місцевій самобутності.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що інтенсивний розвиток нових інформаційних та телекомунікаційних технологій надає новій якості інформаційному обміну та стає двигуном економічних, політичних і соціальних змін у світі. Він здійснює значний вплив як на відносини між країнами, так і на відносини між приватними суб'єктами інформаційного суспільства. Інформаційні ресурси набувають великого значення, як фактор, який визначає потужність держави на міжнародній арені. Вони спричинили великий технологічний відрив одних держав від решти світу. Інформаційні технології надають суттєвих переваг державам в економіці.

Питання розвитку інформаційного суспільства кілька років стоять на порядку денному таких провідних країн світу, як США, Японія, країни Європейського Союзу. Оскільки інформаційне суспільство в сучасних умовах глобалізації несе за собою підвищення рівня життя населення, все більше країн починають займатися побудовою такого типу суспільства.

Список використаної літератури:

1. Турен А. Постиндустриальное общество / А. Турен. – М., 1986. – 503 с.
2. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting / D. Bell. – N.Y., Basic Books Inc., 1973.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; Пер. с англ. – Изд. 2-ое, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. CLXX. – 788 с.
4. Bell D. The Social Framework of the Information society / D. Bell. – Oxford, 1980.
5. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Y. Masuda. – Wash. : World Future Soc., 1983.
6. Джинчерадзе Н.Г. Інформаційна культура особистості / Н.Г. Джинчерадзе. – К. : Український центр духовної культури, ТОВ «МФА», 1996. – 184 с.
7. Тоффлер О. Третя хвиля / О. Тоффлер ; пер. з англ. А. Євса. – К. : вид. Дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
9. Иванов Д. Виртуализация общества. Версия 2.0. – СПб. : «Петербургское Востоковедение», 2002. – 224 с.
10. Прокопенко А.Н. Интернет как инновационное средство глобализации : дис. канд. филос. наук : спец. 09.00.11 / А.Н. Прокопенко. – Ростов на Дону, 2004. – 174 с.
11. Гуцал К.А. Особливості й шляхи переходу України до інформаційного суспільства в умовах глобалізації / К.А. Гуцал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_cum/Dtr_sk/2012_4/files/sc412_9.pdf.

12. Ижболдин В.А. Генезис концепции информационного общества : автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / В.А. Ижболдин. – Москва, 2012. – 16 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.dissercat.com/content/genezis-kontseptsii-informatsionnogo-ob-shchestva.
13. Войтович Р.В. Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах / Р.В. Войтович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05vrvosu.pdf>.

TRANSFORMATION OF THE INFORMATION SOCIETY FROM THEORIES TO THE GLOBAL INFORMATION ENVIRONMENT

Ivan Olefir

*Open International University of Human Development “Ukraine”,
Department of Social and Political sciences, Globalistics and
Social communications
Lvivska str., 23, 03115, Kyiv, Ukraine*

The article deals with the information society development in the globalized world. In particular, the first theories that characterized the birth of the information society and its formation in modern conditions have been considered. It is indicated that in conditions of globalization, information and knowledge will become the most important means by which communications are taking place in modern society. While, due to spreading globalization processes, the global information society is emerging, characterized by integrating information systems into a single world economy.

Key words: Information society, global information society, globalization, information and telecommunication technologies, informatization.